
J.W. Schot (red.)

Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, dl 5, *Transport en Communicatie*
Zutphen (De Walburg Pers) 2002, 347 p., € 40,61, ISBN 90 5730 068 0

Toen in 1992 *De Geschiedenis van de Techniek in Nederland, 1800-1890* van start ging, zal bijna niemand gedacht hebben dat deze serie over een 'taai' onderwerp zo'n succes zou hebben. Niet alleen dat, er kwam een vervolg: *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw*, waarvan deel vijf nu uit is, tien jaar na het be-

gin. Alle delen munten uit door een aantrekkelijke combinatie van tekst en afbeelding en het pogen een brug te slaan tussen specialisten en leken. Dat is niet altijd gelukt, soms laten auteurs zich meeslepen door hun onderwerp en denken dat de lezer echt alles wil weten over hun favoriete specialisme. Een

strakke(re) eindredactie had dit kunnen voorkomen.

Communicatie (p. 151-282), één van de twee onderwerpen van het vijfde deel, is geschreven door Onno de Wit die in de vorige techniekserie de telegrafie en telefonie voor zijn rekening nam.

Met veel omhaal van woorden leidt hij het communicatiedeel in, om vervolgens, maar dan beknopt en helder, de opbouw van de zes volgende hoofdstukken neer te zetten: de materiële basis, de telefoon, de radio, de televisie en met name de rol van Philips, de ICT-revolutie en 'tendensen en patronen'. Het is dan ook dubbelop om elk hoofdstuk nog eens te beginnen met een uitleg-vooraf. 'Beide vormen van telefoongebruik worden in dit hoofdstuk aan de orde gesteld', 'Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd' en 'Dit hoofdstuk biedt geen volledig overzicht ... maar schetst in brede lijnen...'. De lezer heeft hier niets aan, te meer omdat boven elk hoofdstuk een summier inhoudsopgave staat.

Geen communicatie zonder dragers, geen telefoon zonder telefoonlijnen, geen radio zonder kabels en geen tv zonder straalzenders. Al deze materiële zaken waren en zijn een voorwaarde voor de ontwikkeling van de desbetreffende communicatiemiddelen. De Wit laat zien hoe verschillend die ontwikkelingen geweest zijn en hoe de discussies op individueel, collectief, plaatselijk of landelijk niveau verliepen. Het wordt duidelijk dat de processen steeds sneller verliepen, met de televisie als sprekend voorbeeld. In 1960 was een kwart van de huishoudens in het bezit van zo'n toestel en tien jaar later driekwart.

Het hoofdstuk over telefonie laat zien hoe zakelijke en particuliere belangen een rol spelen in de ontwikkeling van dit communicatiemiddel. Het eerste toont De Wit aan met bronnenmateriaal dat gerelateerd is aan de effectenbeurs en handel. Echter voor het particuliere belang baseert de auteur zich ineens op literaire bronnen – verantwoord in een noot die een halve pagina beslaat! De constatering dat de telefoon een indringer in het privé-

domein is, doet dan ook wat gratis aan. Bovendien verduidelijkt de auteur weinig zaken die specifiek zijn voor de twintigste eeuw zoals reclame, call centers, af luistermogelijkheden door de overheid, et cetera.

Dat de radio in minder dan dertig pagina's wordt behandeld, is inherent aan een overzichtswerk. Het werk van de radioamateurs, de echte pioniers in deze branche, doet de auteur uit de doeken, evenals het verhaal van het ontstaan van de omroepen op verzuilingsgrondslag. Toch roept het laatste nog vragen op. De eerste verzuilde omroep, naast de 'algemene', was de NCRV. De radio immers kon een uitstekende rol vervullen in de verspreiding van het Woord Gods. De vraag blijft: is er nooit gediscussieerd over de gevaarlijke kant van de radio, bijvoorbeeld dat je via dit medium ook andersgezinden kon beluisteren? In 1954 nog waar schuwden de bisschoppen hun gelovigen tegen het luisteren naar de VARA. De jeugdcultuur met zijn draagbare transistorradio en de eis voor meer popmuziek leek het einde van de omroepverzuiling in te luiden, hoewel de roep om 'verstrooiing' al vóór de oorlog klonk. Ondanks het 'officiële einde' van de verzuiling, leek en lijkt dat niet voor omroep land te gelden.

Het volgende hoofdstuk gaat, vanzelfsprekend, over de televisie. Terwijl de eerste radioluisteraars vol ontzag naar het apparaat keken waar echt geluid uit kwam, werd de televisie als veel normaler begroet. Kwam dit omdat men al decennia aan bioscoopfilms en Polygonjournaals gewend was? Een handige amateur kon wel een radio in elkaar knutselen, maar met een televisie, waarvan de grondbeginselen al lang bekend waren, ging dat minder gemakkelijk. Niet de enthousiaste amateurs maakten Nederland rijp voor de televisie, maar de toenemende druk van het Philipsconcern zorgde voor een introductie van regelmatige tv-uitzendingen in 1951. Voor de radioluisteraars was dat niet zo nodig geweest; die leken tevreden met hun luistermogelijkheden. De televisie leek qua programmering minder verzuild dan de radio; het gaf vanaf het

begin ook meer, niet zuilgebonden, verstrooiing. Een grote vloek bleek lang de commerciële televisie; naast een afkeer voor ongeremd en niet opvoedend amusement was men ook afkerig van winst maken via zo'n ideëel lijkend medium. Achteraf zie je bijna de onafwendbaarheid van de commerciële televisie, maar ook van de introductie van de kleurentelevisie. Ook hier was het weer Philips die aan het langste eind trok, door te wijzen op de buitenlandse concurrentie.

Het laatste echte hoofdstuk, over de ICT-revolutie, maakt duidelijk dat de monopolistische (overheids)praktijken op hun laatste benen lopen. De revolutie is internationaal en wordt hard gespeeld, waarbij de markt voor zakelijke gebruikers bijna ongemerkt over is gegaan in een consumentenmarkt en waarbij de jeugd een zeer grote rol speelt, groter nog dan bij de transistorradio. Sneller en effectie-

ver, dat zijn de begrippen die De Wit gebruikt voor de revolutie die ons tot nu toe de PC en het mobieltje bracht, maar ik denk dat dat nog zwak is uitgedrukt.

Met de constatering 'Media waren in de twintigste eeuw toch vooral vormen van vrijetijdsbesteding' sluit het slothoofdstukje wat teleurstellend af.

Het is weer een mooi *Techniek*-deel, maar zou de communicatie richting lezer wat helderder kunnen? Wat moet ik met bijvoorbeeld met 'complexe infrastructuur' of 'infrastructuurele opbouw' of met een zin als 'de telefoon kan voor verschillende sociale groepen verschillende betekenissen hebben' (net als een boek, de auto of een kroket, lijkt mij). En dat de ontwikkeling van de televisie 'met recht een afspiegeling van bredere maatschappelijke processen en tendensen vormt' is ook zo'n opmerking die je op elk product of elke ontwikkeling kunt plaatsen.

David Barnouw